

RAZPRAVE

Herwig Wolfram

Manjšine – spomini na začetke Evrope*

Vse do danes manjšine zaznamujejo zgodovino Evrope, še več – zgodovino sveta. Obstajale so in obstajajo iz skrajno različnih razlogov – kot vladajoče elite in kot izolirane skupine spodnjih slojev; kot verski nekonformisti in drugoverci pa tudi kot reformisti in asketi. Navedimo dva časovno zelo oddaljena primera: ko so germanska ljudstva na območju Rimskega cesarstva ustanovila svoje države, so znotraj svojih teritorijev tvorila zelo majhne manjšine; kljub temu so zaznamovala nastanek novih regionalnih višjih slojev, ki so državam dali imena.¹ Bosanski muslimani so se po koncu Osmanskega cesarstva iz vladajoče manjšine razvili v marginalizirano, če ne kar ogroženo versko manjšino. Še pred razpadom države so jih v Jugoslaviji iz razvidnih političnih razlogov priznali za samostojen narod, konec države pa so preživeli z velikimi izgubami, ki so seveda – kot ponavadi – pospešile, okrepile in morda celo zaključile oblikovanje njihove narodnosti.

Danes obstajajo v Evropi splošno gledano tri vrste manjšin, s tem da lahko posamezna manjšina spada tudi k več kot enemu tipu. Prvo vrsto predstavljajo ostanki zgodovinskih ljudstev – na primer švicarski Retoromani, Furlani, Lužiški Srbi v Vzhodni Nemčiji, Bretonci na francoski obali Atlantika, Baski v severozahodni Španiji in južni Franciji ter Aromuni na Balkanu. Druga skupina manjšin je – zlasti v 19. in 20. stoletju – nastala s tem, ko so bili deli prebivalstva zaradi mej novih političnih enot ločeni od svojega dotedanjega zgodovinsko-etničnega okolja. Omenimo le nekaj primerov: francosko govoreči prebivalci doline Aoste, Južni Tirolci, Slovenci v Italiji in Avstriji ter Madžari v sosednjih državah. Tretjo vrsto manjšin sestavljajo priseljenci, ki so iskali oziroma ki iščejo v tujini boljše življenjske pogoje. *Arco alpino italiano* je še danes poln potomcev takšnih skupin.

Beseda *Minderheit* /manjšina, op. prev./ ima tako kot njen pendant *Mehrheit* /večina, op. prev./ srednjevisokonemške in celo starovisokonemške predhodnice (Notker iz Sankt Gallna okoli leta 1000 za *minoritas*, *maioritas*), vendar pa sta oba pojma, ki ju uporabljamo danes, dediščina revolucije in s tem kalka iz francoščine. Če bi ju v njunem aktualnem pomenu brez premisleka uporabili v zvezi z začetki Evrope, bi šlo torej za očiten anahronizem. Toda o vprašanjih, ali manjšina pokvari čistost večine in ali je mešanje ljudstev splošno gledano nekaj slabega ali pa drži ravno nasprotno, je razpravljala že antična etnografija.² Jean-Loup Amselle je leta 1990 s knjigo »Logiques métisses« vpeljal pojem *meticcio*. Toda v predgovoru k italijanski izdaji iz leta 1999 je opozoril, da se s tem ne izreka za multikulturalizem, ki

* Predavanje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani 19. aprila 2004.

¹ Wenskus, Bevölkerung 359 sqq. Wolfram, Germanen 87 sq. Isti, Reich und die Germanen 275.

² Quellen 2, 130, 141 in 259.

želi v nasprotju z zgodovinsko resnico in izkušnjo v nespremenjeni obliki ohraniti domnevno avtentično kulturo imigrantov (primerjaj, denimo, »iznajdbo« naglavne rute v Evropi, o kateri v urbani Turčiji ne izgubljajo besed).³

»Klasično« preseljevanje ljudstev med 4. in 6. stoletjem je bilo čas manjšin in mešanj par excellence. Takrat so bili položeni »mešani« temelji Evrope. Dve sprva najpomembnejši, četudi ne dolgo obstajajoči naslednici Rimskega cesarstva sta bili južnofrancosko-severnošpanska država Zahodnih Gotov z glavnim mestom Toulouse in italijanska vzhodnogotska država z glavnim mestom Ravenna. V državi Zahodnih Gotov je bilo ljudstvo, po katerem je država dobila ime, v 5. stoletju sestavljeno iz več kot desetih ljudstev germanskega, negermanskega in celo neindoevropskega porekla. Toda vsi tujci skupaj so tvorili zgolj majhno manjšino med rimskimi provinciali. Domačini so se delili na Rimljane, Grke in Sirijce. Poleg teh so bili v državi še Laeti in podrejeni barbari drugačnega pravnega statusa. Število *externae gentes*, tujih ljudstev, je bilo enako tudi v vzhodnogotski vojski, s katero je Teoderik Veliki leta 493 v boju s kraljem Odoakrom dobil Italijo.⁴ Med Teoderikovimi opolnomočenimi odposlanci, *saiones*, sta bila Alan ali Hun Kandak in Iranec Tutizar, med njegovimi *comites* pa so bili Goti in Rimljani, med katerimi ni bilo nobenih razlik.⁵ Nek očitno rimski *comes* Gotov, *vir spectabilis*, leži v kripti katedrale v Trentu. V kastelu Verruca, Dos Trento, so Rimljani in Goti skupaj opravljali stražne in obrambne naloge.⁶ Tako vrhovni poveljniki vseh zahodnogotskih kot tudi vrhovni poveljniki vseh vzhodnogotskih enot so bili nekaj časa Rimljani.⁷ Seveda so se Gotom na njihovem pohodu po Evropi priključili tudi pripadniki drugih etničnih skupin. Korupten, čeprav pomemben balkanskogotski visoki oficir, ki ga je cesarski generalisim Belizar* leta 540 vključil v boj proti italijanskim Vzhodnim Gotom, je po starem trakijskem ljudstvu nosil ime Besa.⁸ Na začetku 7. stoletja je zahodnogotski upravitelj južne Francije obljubil frankovskemu škofu podporo v obrambi proti pretečemu vpadu Avarov. Zahodnogotskemu dostojanstveniku je bilo ime Bolgar in je očitno iz lastnih izkušenj vedel, pred čim svari, saj so bili Bolgari večinoma uporniški pripadniki, če ne kar nasprotniki avarske države, ki so jo trumoma zapuščali.⁹ Slavni škof Teodulf iz Orléansa je bil zahodnogotskega porekla; njegovo rojstno ime je bilo Galindo/Galindus in je še v 9. stoletju spominjalo na nekdanjo gotsko zvezo z baltskimi Galindi iz časa Kristusovega rojstva in po njem.¹⁰ Malo verjetno je, da je Besa izpovedoval kakšno drugo kot gotsko identiteto in enako je najbrž veljalo tudi za Bolgara, zagotovo pa za Galinda/Galindusa. Iz prvotnih etničnih razhajanj so nastale družinske tradicije in družbene razlike.

Začetek tovrstnega razvoja bi lahko opisal stavek Belizarjevega tajnika Prokopija iz Cezareje: »V vojski Gotov je bilo ljudstvo Rugijcev, ki z Goti ni želelo sklepati zakonskih zvez.«¹¹ Konec tega razvoja predstavlja odprava prepovedi o sklepanju zakonskih zvez med Goti in Rimljani, ki jo je ob koncu 4. stoletja uvedla cesarska zakonodaja o tujcih, zahodno-

³ Amselle, *Logiche metice* 33 sq.

⁴ Wolfram, *Goten* 234 sqq. in 300 sqq.

⁵ Cassiodor, *Variae*: 523 sq. s. v. *comitiva* in 582 s. v. *saio*.

⁶ Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich* 28 sq. z op. 29 (v.s. Censorius: Grab in der Unterkirche des Tridentiner Doms). Cassiodor, *Variae* III 48 (Verruca).

⁷ Wolfram, *Goten* 235 sq. in 336 sqq.

* Latinska in grška (antična) lastna imena so v prevodu – razen pri citatnih navedbah virov – poslovenjena in sicer so povsod, kjer je bilo mogoče, uporabljene slovenske oblike iz priročnika *Antična imena po slovensko* Bronislave Aubelj (Ljubljana: Modrijan, 1997). /Opombe, označene z asteriskom, so prevajalkine./

⁸ Wolfram, *Goten* 554 s. v. Besa.

⁹ Pohl, *Awaren* 239.

¹⁰ Wolfram, *Goten* 390 op. 39.

¹¹ Wolfram, *Goten* 491 op. 51 sq., po Procopius, *De bello Gothico* III (VII) 2, 1 sqq.

gotske pravne kodifikacije pa so jo obnavljale vse do konca 6. stoletja. Značilno je, da te poteze niso utemeljili z odpravo etnične razlike, temveč z odpravo družbene nepravilnosti, saj je namreč – teoretično s cesarjevim dovoljenjem, v praksi pa pogosto brez njega – vselej prihajalo do porok med barbarskimi in rimskimi partnerji. Cesarski vojskovodja in upravitelj dediščine cesarja Teodozija je bil okoli leta 400 patricij Stilihon: njegov oče je bil Vandal z današnje Sedmograške, njegova mati pa neznana Rimljanka, ki pa je bila očitno blizu Teodozijeve cesarski družini. Nadaljnja rezultata takšnih »mešanih zakonskih zvez« sta bila vandalska kralja Gajzerik in Hilderik. Teoderik Veliki je imel katoliško mater, ki je bila z njegovim očetom v ne povsem veljavni zakonski zvezi; lahko, da je bila Rimljanka.¹² Athaulf, drugi zahodnogotski kralj, je leta 415 s cesarjevo hčerjo Galo Placidijo sklenil zakon, ki je vzbudil veliko pozornosti; njunemu sinu je bilo ime Teodozij, umrl pa je še kot dojenček. Toda tudi na nižjih stopnjah družbene lestvice so sklepali mešane zakonske zveze, za katere je bila pravzaprav zagrožena smrtna kazen.¹³ Barbari v smislu Nerimljanov so se v današnji Sloveniji naselili še pred leti 489–493; tu so si pridobili zemljo in se poročili z rimskimi ženskami. To vemo, ker so si umislili, da bodo neobdavčeni, a je Teoderik Veliki to nemudoma odpravil.¹⁴

Šlo je torej za najrazličnejše pogoje, ki niso prispevali zgolj k nastanku, ampak tudi k nadaljnjemu obstoju ljudstev, k življenju, ki je bilo podvrženo stalnim spremembam in zato tudi mešanjem. In kje najdemo v preteklosti pričevanja o avtohtonosti, nemešanosti in čistokrvnosti kot vrednoti? Malo jih je in zelo protislovna so. Ime Skirov naj bi izražalo, da se kot »čisti« razlikujejo od sosednjih Bastarnov, »mešancev, bastardov«. Toda preden so Skiri v osebi Odoakra postali zgodovinsko ljudstvo, so več generacij sledili hunski mešanici ljudstev. Po koncu vladavine Hunov je Odoakov oče in nekdanji Atilov zaupnik Edika napredoval v kralja Skirov. Bil je pripadnik in vodja Turkilingov, s čimer skoraj gotovo niso bili mišljeni Turki, prav tako pa tudi ne Skiri, temveč neko drugo ljudstvo. Poleg tega Odoakra ne označujejo zgolj kot Skira ali Turkilinga, temveč tudi kot Herula, Rugijca, Huna, Turingijca ali Sasa.¹⁵ Vsaj sredi 5. stoletja čistost Skirov že ni bila popolna. Podobno velja za verjetno svebsko ljudstvo Jutungov. Od njih bi lahko izviralo razvrednotenje imena Alemanov, ki naj ne bi pomenilo nič drugega kot »ljudstvo, ki se je steklo na kup«, medtem ko so /Jutungi, op. prev./ sebe imeli za »nemešane«. Toda zelo kmalu so postali Alemeni in tako sami prispevali k njihovemu »mešanju«.¹⁶

Kot kronska dokaza germanske nemešanosti veljata drugo in četrto poglavje Tacitove »Germanie«. Da pa nemešanih ljudstev ni moglo biti, je logično deduciral že Seneka v svojem žalnem spisu »Ad Helviam matrem« (7, 10): »Moral boš videti, da so vsa plemena in ljudstva spremenila kraj bivanja.« *Videbis gentes populosque universos mutasse sedem* (7, 1). Pa Tacit res oporeka temu spoznanju, kar zadeva Germane? Nikakor.¹⁷ Pravi namreč, da so Germani na eni strani nepomešani zato, ker se noben mediteranski, se pravi razumen človek ne bi preselil v njihovo grozno deželo, da bi se tam pomešal z domačini. Na drugi strani pa zato, ker so se ljudje nekoč priseljevali k morju, »Oceanus« pa je po Tacitovem mnenju to »takrat«

¹² Sivan, *Approbriation* 189 sqq. Wolfram, *Goten* 262 sq.

¹³ Wolfram, *Goten* 557 s. v. *connubium*. Isti, *Reich und die Germanen* 146 sqq. in 236.

¹⁴ Wolfram, *Goten* 301 in 320. Cassiodor, *Variae* V 14, 6.

¹⁵ Wenskus, *Stammesbildung* 63. Wolfram, *Reich und die Germanen* 263 sqq.; prim. 195. Pohl, *Edika* 447: Skiri.

¹⁶ Wolfram, *Grenzen und Räume* 291 z op. 89: Jutungi.

¹⁷ *Quellen* 2, 141 in 259, v komentarju je govor o splošni antični teoriji; bolje bi bilo govoriti o določeni etnografski šoli. Tacit (*Germania* pogl. 46, 1), denimo, Bastarne zaradi njihove mešanosti označi kot grde, ne pa kot dekadentne.

preprečeval. Tacit se s svojo tezo o priseljevanju navezuje na rimski mit o Troji in s tem tudi na »Eneido«. Zadosten razlog, da preučimo polietničen izvor Rima, ki ga je opeval Vergilij. »In kje vam je rod in domovje?«* S temi besedami se začne 114. verz VIII. speva »Eneide«: junak s svojim močno zdesetkanim spremstvom pluje po Tiberi navzgor, pri čemer mora rečni bog reko zaježiti, da tako omogoči priselitev »na klasičen način«, se pravi z ladjo. Tu nastopi Palant, sin palatinskega lokalnega polboga Evandra, ki je prav tako kot begunec prišel po morju. Toda Palant ne vpraša zgolj po poreklu tujcev, temveč doda še *pacemne huc fertis an arma?*, »Ste semkaj mir ali vojno prinesli?«**. Enej mu nato izroči oljno vejico ter imenuje sebe in svoje spremljevalce za *Troiugenes* in sovražnike Latinov, kar je tudi razlog, da so poiskali pomoč Evandra, ki je prav tako v sovražnem odnosu z Latini. Nato še enkrat navede svoje poreklo: *Obstipuit tanto percussus nomine Pallas*, »Slavno Trojencev ime je kar v živo zadelo Palanta«***.

Navajanje imen pomembnega porekla in genealogije razkriva nekaj fascinantnega, celo numinoznega, nekaj svetega. Kdor je znal na pamet naštetih 24 prednikov velike irske svetnice Brigit, je bil s tem podnevi in ponoči varen pred hudičem pa tudi pred zemeljskimi sovražniki. Ko leta 643 langobardski kralj Rotari objavi svoj zakonik, navede na začetku »Edikta« imena svojih desetih prednikov. Hkrati sebe poimenuje za 17. kralja langobardskega ljudstva in z obema nizoma imen legitimira svoje »izvorno« početje, ustanovitveno dejanje, kot »utemeljitelj zakonov«, *conditor legum*. Kot 17. vladar svojega ljudstva ima Rotari gotske, rimske in biblijske prednike, ki so – da bi legitimirali sami sebe – svojo genealogijo proizvedli v podobnih situacijah: Atalarik, vnuk Teoderika Velikega, Romul, ustanovitelj Rima, Ezdra, ustanovitelj novega Jeruzalema – vsi so naštetih 16 prednikov in sebe imenovali kot 17. generacijo, kadar so jih spraševali o zakonitosti pomembnih odločitev.¹⁸

O svojih rodovnikih se seveda pogovarjata tudi Enej in Evander. Na srečo lahko Enej svojemu sogovorniku pove naslednje: Dardan, ustanovitelj Troje, je bil Atlantov vnuk, tega pa Merkurjev sin Evander časti kot svojega pradedaja; »Rod nas obojih se torej delí, krvi pa je iste,«* pravi Enej. Nagovorjeni se takoj odzove nadvse prijazno, Enej in njegovi spremljevalci so pristrčno sprejeti. Zelo uspešno mešanje prišlekov z domačini se lahko prične, čeprav je – preden lahko nastanejo Rimljani – potrebno premagati nekaj nasprotnikov, med drugim kraljevo Amazonko Kamilo. Toda *tantae molis erat Romanam condere gentem*, »Toliko truda je stal spčetek rimskega ljudstva«,** je iz previdnosti zapisano na začetku »Eneide« (33. verz I. speva). Pomembna je v tem kontekstu beseda *gens*, ljudstvo, tudi barbarska ljudstva. Metrum sicer ne bi dovoljeval *populum*, bi pa *urbem*, mesto. Kljub temu Vergilij tu uporabi besedo, ki je bila skupna za Rimljane in druga ljudstva, barbare, in ki Rimljanov ni ločila od tujcev.

Posnemati rimski zgled je bila naloga tistih etnografov, ki so po naročilu kraljev in – kot je vsaj za Langobarde pokazal Walter Pohl – kraljic pisali o poreklu njihovega ljudstva in s tem bistveno prispevali k nastanku nove etnične zavesti.¹⁹ Ti konstrukti so se ohranili še dolgo po koncu držav iz časa preseljevanja ljudstev ter imeli vpliv še tudi v moderni in celo v romantiki naših dni. Znan je vpliv na začetku 16. stoletja ponovno odkrite Tacitove

* Prevod Frana Bradača v: Publius Vergilius Maro: *Eneida*, Ljubljana: Mihelač, 1992, str. 173.

** Prav tam.

*** Prav tam.

¹⁸ Wolfram, *Intitulatio* I. 99 sqq. Isti, *Origo et religio* 31 sq. Ezdra 7, 1–5.

* Prevod Frana Bradača, str. 174.

** Prav tam, str. 11.

¹⁹ Pohl, *Origo gentis* 186 sq.

»Germanie«. V 12. stoletju je na obrobjih »nemških dežel« prihajalo do enačenja Germanov z Nemci in – na drugi strani – Galijcev s Francozi. Opora za to je bila Cezarjeva »Galska vojna«, na podlagi katere je bilo mogoče navidez prepričljivo dokazati, da je prvi cesar s pomočjo Nemcev pokoril Francoze. V zahvalo za to naj bi Cezar ustanovil prvi nemški parlament in hkrati tudi nemško ministerialstvo. Vsa ta razmišljanja so se izjemno okrepila, ko so nemški humanisti s ponovnim odkritjem Tacita dobili instrument za kompenzacijo svojega občutka manjvrednosti v odnosu do Italijanov; naivno razumljena »Germania« namreč opisuje moralno čisto in zdravo primitivno ljudstvo – nasprotje dekadentnih in nemoralnih Rimljanov.²⁰ Prav tako so si nemški humanisti dolgo časa razbijali glavo z jezikovnim preobratom Frankov k Francozom. Tako je neznan glosator dela »Liber historiae Francorum« pri opisu morilskega zavzetja nekega galskega mesta zapisal: Franki, ki so prvotno uporabljali nek neznan jezik – tako je trdil že Babenberžan in škof Oton iz Freisinga²¹ –, so ubili vse Rimljane, še prej pa so se od njih naučili latinščine.²² Zgodba, od katere lahko učenci latinščine zagotovo kaj odnesejo, in ki je bila – pa naj se nam zdi še tako čudna – za oblikovanje nemške identitete prav tako pomembna, kot je bilo pomembno prepričanje Gotov, da so potomci Getov ali apokaliptičnih ljudstev Gog in Magog,²³ prepričanje Frankov (po rimskem zgledu), da so Trojanci²⁴, Normanov in Dancev, da so Dačani,²⁵ Bavarcev, da so Noriki²⁶, Madžarov, da so Atilovi Huni ali celo Skiti,²⁷ ter Poljakov, da so Vandali ali Goti.²⁸ V času renesanse Tacitove »Germanie« so na Češkem govorili, da je češčina najimenitnejši in najstarejši med slovanskimi jeziki. Vsakdo naj bi pri Kozmi iz Prage, avtorju iz časa okoli leta 1130, lahko prebral, da je nek Boemus, ki je prišel neposredno iz Noetove barke, ustanovil Češko in Čehe.²⁹

Za predstavitev legitimirajočih začetkov – kar je postalo najpomembnejša naloga izročila o poreklu – je avtorjem služilo več antičnih zgledov. Najprej Stara zaveza, v kateri so poskušali znova najti svoje lastno ljudstvo, pa četudi v negativnem kontekstu, kot v primeru Goga in Magoga pri Gotih.³⁰ Sklicevanje na Staro zavezo je tudi dopuščalo spreminjanje barbarskega porekla v rimsko-krščansko. Nadalje je bil tu Tacitov zgled, ki je seveda prek Kasiodorja in Jordanesa prišel v srednji vek zgolj v skrajšani obliki. Bistveno več se je ohranilo od drugih antičnih etnografov. Antična etnografija, s svojimi tipi in interesi, je ves čas iskala plemenitega divjaka. Toda ta je bil pogan z nebom, polnim bogov in demonov, ki jih je bilo treba odčarati in hkrati počlovečiti, kot je to v antiki že naredil aleksandrijski učenjak Evhemer. Njegove nauke je Sveti Avguštín v svojem delu »O božji državi« ustrezno priredil za kristjane, zaradi česar je bil evhemerizem nadvse primeren za predstavitev predkrščanskih začetkov.³¹ Tam, kjer pa antična etnografija – opisovanje barbarskih ljudstev, njihovih običajev, jezikov in orožja – ni zadoščala, so poskušali s predznanstveno etimologijo. To pomeni z razlaganjem reči in pojavov na podlagi »realnega, pravega« pomena besed. Tako so iz barbarskih začetkov

²⁰ Wolfram, Reich und die Germanen 37 sq.

²¹ Wolfram, Konrad II. 35 z op. 12 sq.

²² Ewig, Volkstum 273 z op. 224.

²³ Wolfram, Goten 39 sq.

²⁴ Anton, Origo gentis 191 sqq.

²⁵ Dudo von St. Quentin, De moribus. Saxo Grammaticus, Gesta Danorum.

²⁶ Weißensteiner, Tegernsee 162 sqq.

²⁷ Kristó, Selbstbewußtsein 99 sqq.

²⁸ Wolfram, Conversio 102 z op. 27 (Slovani=Vandali). Isti, Goten 13 (Slovani=Goti).

²⁹ Butzbach, Wanderbüchlein 87, po Cosmas von Prag, Chronica Boemorum I 1.

³⁰ Wolfram, Goten 40.

³¹ Weber, Euhemerismus 1 sqq.

nastale etnografske identitete. Odprli so jih krščansko-antičnemu diskurzu in jih prevzeli v splošno, rimsko zgodovino.³²

Rezultat: nepregledna mešanica, bi rekel pozitivističen zgodovinar, pa ne samo on; navidezen nesmisel, katerega pomembnost za zgodovino pa je bila velika, dosegla je celo nacionalizem in mu tudi služila. Upravičeno velikokrat se citira izrek Isaiaha Berlina, po katerem je narod skupina ljudi, ki se je uspela zediniti okrog skupne zmote o svojem poreklu. Kljub temu je po Františku Grausu treba upoštevati, da je prav odsotnost tovrstnih konstruktov o poreklu in njihovih duhovnih avtorjev, ki jih je Gaus imenoval »zastopniki (bodočih ljudstev)«, imela težke posledice.³³ Propad in na koncu popolno izginotje številnih slovansko-baltskih ljudstev vzhodno od Labe sta bila ne nazadnje pogojena s tem, da so se njihove poganske družbe odrekle tako krščanstvu, ki so ga občutile kot »nemškega«, kakor tudi oznanjevalcem te vere, s tem pa so izgubile tudi možnost, da bi bile njihove institucije in tradicija zapisane.³⁴ Njihova *libertas*, kot je Thietmar iz Merseburga imenoval ureditev vzhodno-labskih Ljuticev,³⁵ pa je tudi preprečila oblikovanje kraljevine oziroma celo uničila že obstoječe kraljestvo, kot v primeru severnih Obodritov v zahodnem Mecklenburgu, katerih kraljestvo je judovski popotnik iz 10. stoletja Ibrahim ibn Jakub opisal kot tako vojaško kakor tudi gospodarsko močno. Ljudstvo je izgubilo svoje kraljestvo, ko so ga prisilili, da se je priključilo oligarhično vodeni zvezi Slovanov vzhodno od Labe.³⁶

Z omembo kraljestva smo navedli en, če ne kar bistven razlog za »mešanje« zgodnj srednjeveške Evrope. Kralji so bili tisti, ki so kot nasledniki Rimskega cesarstva »mešali« Evropo, in sicer je šlo za prav določeno vrsto vladarjev, imenovanih vojaški kralji. Vedno jih opisujejo kot vodje vojsk, ki so bile sestavljene iz številnih ljudstev oziroma rodov vojsk.³⁷ Da je pred tem vojaškim kraljestvom obstajalo starejše kraljestvo, ki je zadevalo razmeroma homogeno skupino, nas uči najstarejše titulature, ki so v različnih jezikih na enak način sestavljene z obrazilom -no/-na in imajo tudi isti pomen. Nekaj latinsko-gotskih primerov: *dominus*, *tribunus*, *thiudans*, *kindins*.³⁸ Zgodovina besed je seveda vedno tudi sama podvržena spremembam v zgodovini; toda nekdanja vitalna zveza med skupino, ki se je imela za izvorno skupnost, in njenimi predstavniki postane jasno razvidna ob nosilcih starih titulatur.

Nadmočna rimska državnost je dosegla tudi barbarska ljudstva onstran državnih meja in spremenila njihovo ureditev. Staremu, majhnemu, etnično razmeroma homogenemu kraljestvu so se odpovedali in za nekaj časa so ga izpodrinile oligarhije. Rimsko cesarstvo je za sosede pomenilo hkrati zgled, izziv in grožnjo in že dolgo pred velikim preseljevanjem so se na to odzvali z osvajalnimi ali obrambnimi vojnami. Kot primer zgodnjih osvajalnih vojn naj omenimo vpad svebskega vladarja Ariovista, ki je okoli leta 70 pr. n. št. vdrl v Galijo, se tam razširil s svojim polietničnim spremstvom in poskušal izpodbiti pravico do bogate dežele celo Cezarju. Kot primer obrambnih vojn veljata bitka v Tevtoburškem gozdu, kjer je leta 9 n. št. Herusk Arminij premagal rimski vojaški stroj, in pa oborožena nevtralnost markomanskega kralja Maroboda, ki je s Češke poskušal voditi svojo lastno politiko tudi v odnosu do Rima.³⁹ Ti vojaški gospodarji, ki jih Tacit ni imenoval *reges*, ampak *duces*, so izšli iz

³² Wolfram, *Origo gentis* 177 sq.

³³ Graus, *Nationenbildung* 15 in 83, glej tudi 260 s. v. *Sprecher* /zastopnik, op. prev./.

³⁴ Lübke, *Fremde* 330 sq. Wolfram, *Reichsbildungen* 347.

³⁵ O Thietmarju VIII 5 (4) glej Lübke, *Fremde* 229 sq.

³⁶ Wolfram, *Reichsbildungen* 346 sq.

³⁷ Wolfram, *Heerkönigtum* 115 sqq.

³⁸ Wenskus, *Stammesbildung* 284 sq. in 365. Green, *Language* 124.

³⁹ Schmidt, *Westgermanen* 97 sqq. (Arminij), 131 sqq. (Ariovist), 153 sqq. (Marobod).

oligarhij, ki so po propadu starega kraljestva prevzele oblast. Toda čim bolj uspešen je bil takšen *dux* in čim večja je bila njegova – če spet povemo s Tacitom – *virtus*, tem bolj verjetno je bilo, da bo napredoval v kralja novega tipa in osnoval novo kraljevsko družino, *stirps regia*. Toda tu ni šlo za obnovev starega kraljestva na osnovi starega plemstva, *ex nobilitate*, temveč za – če je le bilo mogoče s strani Rima priznано – oblast nad polietničnimi zvezami na podlagi »lastne (vojaške) sposobnosti«, *ex virtute*.⁴⁰

Rimsko priznanje stoji na začetku tega razvoja: Ariovistu – prvemu *rex Germanorum*, ki ga pozna zgodovina – je dal njegov naziv ter ga označil za Germana rimski senat in sicer na Cezarjevo pobudo. Bil je Sveb in je verjetno šele od Rimljanov izvedel, da je German in *rex*. Zase in za svoje ljudi je bil pač *druhtin*, gospodar vojaškega spremstva: poleg njegovih Svebov so mu sledili še močno keltizirani Trobokijci, Vangioni in Nemetijci z Rena, skandinavski Harudi, Markomani s področja zgornjega toka Majne, domnevna vojaška zveza mladih bojevnikov, ki so se imenovali Seduzi/Evdozi, in noriško-keltska skupina nedoločljive velikosti, ki je prišla z današnje Koroške in Štajerske. Ta je sestavljala spremstvo sestre noriškega kralja Voka, ki so jo poslali v Galijo, da postane druga Ariovistova žena. Zakon naj bi bržkone potrdil sklenitev pogodbe. Če bi bil Ariovist v Galiji uspešen in bi osnoval kraljevsko družino, bi iz vseh njegovih ljudstev resnično nastali Germani, pri tem pa bi prvotno tuje poimenovanje /za Germane, op. prev./, ki so si ga Rimljani izposodili od Galijcev, postalo kolektivno samopoimenovanje za uspešne potujoče bojevnike. Vendar ni bilo tako.⁴¹

Pri vsaki uspešni etnogenezi so mnogi tujci postali člani rodu, kraljestvo pa je ta proces hkrati olajšalo in nadziralo. Po padcu Maroboda in njegovega uzurpatorja je rimska cesarska oblast njuni spremstvi naselila na ozemlje med Moravo in Váh. Obe spremstvi sta bili najbrž že na Češkem sestavljeni iz Markomanov in tujcev, možno pa je tudi, da je bilo vmes celo kar nekaj Gotov. Rimljani so vsekakor tej pisani nekvadski množici dali za kralja Kvada Vanija, ta pa se je opiral na kvadsko in sarmatsko spremstvo. Kraljestvo, ki ga je ustanovil, je obstajalo razmeroma dolgo, čeprav se kralj sam ni mogel obdržati dolgo časa. Toda rezultat je bil, da je njegova država, ki je ležala na današnjem Zahodnoslovaškem, postala središčna dežela Kvadov.⁴²

Načeloma je bil tujec, gost, brezpraven in odvisen od zaščite tistega, ki je imel moč. V ta namen je gospodarju – *gospodar/gospodin* je etimološko gledano gospodar gostov – pomagal priti prek »gospodstva nad gosti« do vzpostavitve oblasti. Krečani in Filistejci so postali pregovorni,* prvotno pa so sestavljali Davidove tuje elitne čete, ki so bile enako dvomljivega slovesa kot spremstvi Knuta Velikega ali norveškega pretendenta za krono Sverrira iz 12. stoletja.⁴³ Znanе so germanske telesne straže rimskih cesarjev kot tudi varjaška telesna straža v Bizancu. Že Marobod in v manjši meri tudi Arminij sta dosegla, da so se tako posamezniki kot celotna ljudstva izneverili Rimljanom, nato pa sta jih sprejela v svoji vojski. Toda še tisoč let pozneje so »nemški gostje«, *hospites Teutonici*, ki jih je bavarska princesa Gizela, poročena z Vajkom-Štefanom, pripeljala na Madžarsko, dvakrat rešili oblast svetega Štefana: na začetku njegovega vladanja pred poganskimi nasprotniki iz njegove lastne družine, poleti leta 1030 pa pred samim cesarjem Konradom II.⁴⁴ Nič čudnega, da je Štefan svojega sina Emerika podrobno opozarjal

⁴⁰ Tacitus, *Germania* pogl. 7.

⁴¹ Caesar, *De bello Gallico* I 35, 2. 40, 2. 43, 4. 51–53.

⁴² Tacitus, *Annales* II 63, 6. XII 29, 1–3 in 30, 1 sq. Quellen 3, 529 sq. Wolfram, *Markomannen und Quaden* (še ni izšlo).

* »Krethi und Plethi« – v Luthrovem prevodu Biblije oznaka za Krečane in Filistejce iz najemniške vojske kralja Davida – se v nemščini uporablja kot fraza, ki pomeni »vse živo«, »vsi mogoči (ljudje)«.

⁴³ Lübke, *Fremde* 123 sqq. in 251 sqq. Wenskus, *Stammesbildung* 365 sqq.

⁴⁴ Wolfram, *Konrad II.* 246 in 249 sqq.

na to, da mora dobro ravnati z »gosti«, saj je bila po njegovem dežela, v kateri se govori en sam jezik, revna.⁴⁵ Prijaznost do tujcev v najzgodnejšem obdobju madžarske zgodovine so opazili tudi sosedje: Kozma iz Prage piše o njihovih treh *hospitum legiones* in s tem kot prvi z besedo in po smislu govori o »tujski legiji«. ⁴⁶ Večkrat se omenja vlogo, ki so jo tujci, se pravi manjšine v času svojega priseljevanja, odigrali pri nastanku multigentilnih vojsk in oblasti, kamor so bili povabljeni celo osebk, ki so bili na slabem glasu – morilci, tatovi in zločinci.⁴⁷ Mit o ustanovitvi Rima, ki je bil še v mnogih poznejših stoletjih tako predmet posmeha kot spotike, omenja prav takšne ljudi. Celó Karel Veliki si je pridržal pravico, da je pomilostil na smrt obsojene Sase in jih naselil »znotraj svojih držav ali pa na meje«. ⁴⁸

Mnogi tujci so seveda v svojo novo domovino prišli neprostovoljno, kot ujetniki in sužnji. Pokristjanjevanje barbarov, od Gotov do Ircev, se je pričelo z ujetniki.⁴⁹ Velik del gentilnih spodnjih slojev je bil sestavljen iz takšnih ljudi, kar se odraža v pomenski enakosti besed »ujetnik« in »suženj«. Predpanonski Langobardi so bili majhno ljudstvo. Da bi odpravili to slabost, so v svojo vojsko sprejeli veliko nesvobodnih in jih naredili za svobodne pripadnike plemena. Med njimi številni prvotno sploh niso pripadali temu plemenu.⁵⁰

V 10. stoletju je v vzhodni Srednji Evropi cvetela trgovina s sužnji, ki so jih prodajali na Zahod, in v veliki meri prispevala k bogastvu na novo ustanovljenih držav Poljakov, Čehov in Madžarov. Ne nepomembna posledica tega je bila, da je v romanskih in germanskih jezikih *servus* v pomenu sužnja izginil, njegovo mesto pa je vse do danes prevzel Slovan*. ⁵¹ Še dominikanci, ki so leta 1275 kot podporniki Rudolfa I. Habsburškega poskušali Dunajčane odvrniti od Rudolfovega nasprotnika Otokarja II. Přemysla, so zastavili provokativno vprašanje: ali bogati meščani želijo biti sluge sužnja?⁵²

Zato beseda o odnosu – kot bi rekli danes – Zahodne Evrope do Slovanov in obratno. Kot pokaže lepa knjiga Christiana Lübkeja »Fremde im östlichen Europa« (Tujci v vzhodni Evropi), so bila staroruska poimenovanja za »tuje« prevzeta iz germansko-gotskih besed *theod*, *thiuda* (ljudstvo): tujec je bil torej pripadnik drugega ljudstva, zato je bil sprva priznan kot pravna oseba; šele pozneje je zaradi tega postal »nem«, *nemce*. S tem – čeprav bi bila možna tudi drugačna razlaga – bi lahko bilo povezano dejstvo, da Madžari vse do danes Slovence in Slovake imenujejo *tótok* (ed. *tót*), za izvor te besede pa madžarski kolegi prav tako ponujajo *theod*. Potemtakem naj bi Madžari izvirno germansko poimenovanje za ljudstvo leta 900 ali kmalu zatem prevzeli iz slovanskih jezikov, da bi z njim označili slovanska ljudstva z lastnim pravnim redom. In sicer še preden je beseda *theod* pomenila Nemce.⁵³

Če upoštevamo, s kakšno samoumevnostjo se v listinskem izročilu zgodnjega srednjega veka Slovane obravnava kot partnerje,⁵⁴ njihovega razvrednotenja, ki je nedvomno prisotno v literarnih virih, ne bomo posploševali.⁵⁵ Če so namreč postali kristjani, so spadali zraven,

⁴⁵ Kristó, Selbstbewußtsein 91. Klaniczay, Rulers 158. Wenskus, Stammesbildung 367 z op. 621.

⁴⁶ Cosmas von Prag, Chronica Boemorum III 42.

⁴⁷ Wenskus, Stammesbildung 369 sqq.

⁴⁸ Capitulare Saxonicum 10.

⁴⁹ Wolfram, Goten 84 sqq.

⁵⁰ Paulus Diaconus, Historia Langobardorum I 13. Wenskus, Stammesbildung 457.

* V nemščini, denimo, se sužnju reče »Sklave«, Slovanu pa »Slawe« in etimološko gledano je prva beseda izpeljana iz druge.

⁵¹ Wolfram, Grenzen und Räume 324 z op. 243 sq. Verlinden, L'origine 121 sqq.

⁵² Wolfram, Meinungsbildung und Propaganda 20.

⁵³ Lübke, Fremde 55 sqq. Wolfram, Grenzen und Räume 325 sqq.

⁵⁴ Wolfram, Grenzen und Räume 310 sqq.

⁵⁵ Fried, Otto III. 60 sq. (Slovani krulijo). Adam, Gesta II 42 Schol. 27 (30): Tudi Slovan, ki je knez, je v očeh saškega veljaka zgolj pes.

kot je to veljalo za Sklavinijo, ki je skupaj z Rimom, Galijo in Germanijo spadala k štirim personificiranim delom države, ki so izkazovali čast cesarju Otonu III.⁵⁶ Čeprav je imel Oton iz Haldensleba slovansko mater, ki »ni bila enako imenitnega porekla«, in čeprav je odraščal na Češkem, je leta 1056 v kratkem času zbral veliko spremstvo, v katero so vstopili tudi grofovski sinovi.⁵⁷ Ko je Parzival na poti iz Seville prek Ogleja potoval na ozemlje današnje Avstrije, je v knjigi Wolframa von Eschenbacha v bližini Celja odigral turnir s plemenitimi slovanskimi gospodi – čast, ki so jo drug drugemu izkazovali le enakopravni moške.⁵⁸ Knut II. Veliki je prišel na svet okrog leta 995, kot sin Svena Vilastobradega ter hčere Piasta Mieška I. in sestre Boleslava I. Hrabrega. Tako Knut kot tudi Mieško II., vnuk prvega Mieška, sta imela krščansko ime Lambert.⁵⁹ Krščanski poljski kralji, hierarhično najvišji vladarji v Sklaviniji in pripadniki cesarstva,⁶⁰ so že zdavnaj postali Evropejci.

Slovani kot Evropejci. Od kod pa sta prišla pojma »Evropa«, »Evropejec«? Ob kakšni priložnosti so Evropo znova odkrili? Še preden je bil Karel Veliki imenovan za prvega *pater Europae* in je Oton I. svojo oblast prav tako interpretiral v evropskem merilu,⁶¹ so obstajali *Europeenses*. Pomenljivo je, kdo je koga in v kakšnem kontekstu tako prvič označil. To je bil španski, pod arabsko oblastjo živeč in latinsko pišoč avtor; zanj so bili Franki Karla Martela, ki so leta 732 zmagali pri Toursu in Poitiersu, nekaj let po bitki severna ljudstva ali *Europeenses*.⁶² Bolj jasno in enoznačno ne bi bilo mogoče povedati, da Franki niso bili eno samo ljudstvo, ampak so zajemali celotno Evropo in ta je bila od nekdaj sestavljena iz več ljudstev. Upamo, da bo tako tudi ostalo.

Proces nastajanja evropskih narodov se je začel v preteklosti, vendar pa se do danes še ni zaključil, saj se narodi kar naprej na novo oblikujejo iz različnih etničnih skupin. To, kar se je od posameznih začetkov v kakršnikoli obliki ohranilo do danes, so manjšine. Te utelešajo spomin na različno stare začetke Evrope. Vsekakor je treba razlikovati naslednje: obstajajo manjšine, ki so bile zaradi zgodovinsko-političnih tokov in postavljanja mej ločene od glavnega ljudstva – na primer Južni Tirolci, avstrijskokoroški Slovenci in Madžari z območja Szigetköz med Veliko in Malo Donavo; čisto drugačne pa so manjšine, ki so nastale zaradi odločitev oblasti, denimo, nekdanji Kočevarji, Hrvatje na Gradiščanskem, Cimbri v višavju na območju Sette Comuni/Sieben Gemeinden* in Tredeci Comuni/Dreizehn Gemeinden. Predstava, da manjšina pokvari »čistost« večine, se pojavi šele na začetku novega veka, v Španiji. Zločinske rasistične teorije in dejanja segajo torej daleč nazaj v evropsko zgodovino,

⁵⁶ Brühl, Deutschland 616 sqq. Wolfram, Konrad II. 224.

⁵⁷ Lübke, Fremde 271.

⁵⁸ Wolfram von Eschenbach, Parzival 496, 15 sqq.:

und dô ich für den Rôhas (Rogatec)
durch âventiure gestrichen was,
dâ kom ein werdiu windisch diet
ûz durch tjoste gegenbiet.
Ich fuor von Sibilje (Sevilla)
daz mer alumb gein Zilje (Celje),
durch Friûl ûz für Aglei (Oglej).

Zahvala za citat gre Hermannu Reichertu z Dunaja.

⁵⁹ Scharer, Knut 66 sqq. Wolfram, Konrad II. 126 z op. 6.

⁶⁰ Brühl, Deutschland 622 z op. 515. Wolfram, Konrad II. 226.

⁶¹ Paderborner Epos. Widukind, Res gestae Saxonicae III 46.

⁶² Continuatio Isidoriana Hispana 105 sq.; 362; prim. 104; 361: *Europeenses* so tudi *gentes septentrionales*. Glej tudi BM² 39a in Wattenbach/Levison/Löwe, Geschichtsquellen 1, 91.

* Geografska poimenovanja, ki zadevajo dvojezično področje Južne Tirolske in za katera ni uveljavljenih slovenskih imen, so v prevodu praviloma navedena tako v italijanski kot nemški različici (v izvirniku so, nasprotno, uporabljene zgolj nemške različice).

četudi so svoj (do tedaj nepredstavljen) vrhunec doživele šele v preteklem stoletju. Že v Španiji 16. stoletja nisi bil več čistokrven *godo*, če se je med tvojimi 36 predniki našel en sam Jud ali musliman.⁶³ Kljub vsem našim drago plačanim izkušnjam in kljub spoznanju, da se je za čistokrvnost vredno prizadevati samo rejcem konjev in psom, samim živalim pa ne, besedi, kot sta »mešanec« ali »mešanica narodov«, še danes zvenita negativno. Pri tem sta opisovali in opisujeta tako za preteklost kot sedanjost normalno stanje.

Na začetku srednjega veka je obstajala prek antično-krščanske literature utrjena »mešana Evropa«.⁶⁴ Da bi iz tega lahko potegnili tudi aktualne nauke, pogledajmo v sedanjost. Vsak moderen evropski narod je na najrazličnejše načine »mešan«. Govorimo lahko o mešani Nemčiji, Franciji, Španiji ali Angliji. Pogledajmo si, kakšna je *Italia meticcia* današnjih dni: v alpskem loku od Nice do Trsta obstaja vsaj deset različnih manjšin romanske, germanske in slovanske jezikovne pripadnosti. Če k tem prištejemo sedem romanskih, albanskih in grških jezikovnih skupin v Mezzogiornu, na Sardiniji in Siciliji, se pokaže, da ima Italija osupljivo veliko različnih avtohtonih manjšin. Če, denimo, Arbëreshe že 500 let domujejo v kalabrijskem mestu Civita/Cifta in če jih je zaradi njihovega italijanskega patriotizma kot *heroi albanesi* pohvalil in nagradil celo Garibaldi, jim danes niti najstrožji zakoni o tujcih ne bodo odrekli njihove avtohtonosti.⁶⁵ In prek Ladinov na Južnem Tirolskem je mogoče zlahka sklepati na romansko prebivalstvo doline reke Isarco/Eisack in doline Pusteria/Pustertal, o katerem ne pričajo zgolj imena krajev, temveč tudi pisni viri časovno določljivega listinskega izročila iz zgodnjega srednjega veka.⁶⁶

Vse te jezikovne manjšine pa – drugače kot na primer veliki narodi v nekdanji Jugoslaviji – redko zahtevajo, da bi morale imeti svoje lastne nacionalne države, in enako je tudi z Vlasi v Grčiji in Makedoniji.⁶⁷ V Italiji je samoumevno, da so vsi pripadniki manjšin italijanski državljani, člani moderne demokratične nacionalne države. Enako velja za vse države »Stare Evrope«. Toda dve ugotovitvi nas poučita o tem, katere so tiste mentalne bariere, ki še vedno na nek način priznavajo manjšine in zagotavljajo njihov obstoj: na eni strani gre za geografsko izoliranost. Manjšine večinoma živijo na ruralnem področju, na območjih z neugodnimi življenjskimi razmerami, v nekdanje težko dostopnih gorskih pokrajinah. Skupine, kot so Gorali na slovaško-poljskem mejnem področju Visokih Tater, to izražajo že s svojim imenom, ki ne pomeni nič drugega kot »gorjani«. Takšne etnične skupine pogosto živijo na obeh straneh meja modernih nacionalnih držav – dejstvo, zaradi katerega so si tako v preteklosti kot sedanjosti prislužile očitek, da niso zadosti nacionalno zanesljive in da tako rekoč želijo ustreči obema stranema.⁶⁸ In poleg tega: kadar pripadniki manjšine zapustijo svojo domovino, se hitro asimilirajo in odpovedo svoji identiteti.⁶⁹

Na drugi strani so razlog za to, da so te skupine do danes ohranile svojo izključenost, naši jeziki. Prvič – manjkajo nam že pojmi, s katerimi bi manjšine enoznačno opisali ali jih celo določili. Po anglo-ameriškem zgledu se za označevanje njihovega prednacionalnega in subnacionalnega obstoja danes pogosto uporablja pojma etnično in etnika. Toda če poslušamo prijatelja Evangelosa K. Chrysos, je kmalu konec z našo gotovostjo, da je razlikovanje samo na sebi potrebno: *to ethnos hellenikon* ne pomeni nič drugega kot »grška nacija«, ta pa zagtovo ni etnična manjšina.

⁶³ Hering Torres, *Limpieza di sangre* 105 sqq. Prim. Wolfram, *Goten und ihre Geschichte* 12 sq.

⁶⁴ Wolfram, *Origo gentis* 174 sqq.

⁶⁵ Gauß, *Europäer* 106.

⁶⁶ Wolfram, *Salzburg* 34 sqq. Isti, *Grenzen und Räume* 298 sq.

⁶⁷ Prim. Gauß, *Europäer* 7 sqq. in 183 sqq.

⁶⁸ Prim. npr. Gios, *Parroci e popolazioni* 525 sqq.

⁶⁹ Prim. de Concini, *Nachbarn in den Alpen* 9 sqq.

A če etnično manjšino priznavamo kot nekaj, kar je podrejeno naciji in njeni državi, težave ne postanejo nič manjše. Pripadnost nacionalni državi se izraža v državljanstvu, ki vsakemu državljanu predpisuje določene pravice in dolžnosti. Nemška beseda *Staatsbürger* /državljan, op. prev./ je razmeroma mlad kalk; pravzaprav ni nič drugega kot zveza pojasnjujočega določila in osnovne besede *Bürger*, *Stadtbewohner* /meščan, prebivalec mesta, op. prev./ . Zgled za nemški pojem je bil revolucionarni *citoyen*, ki pa je – enako kot *cittadino* – sprva pomenil prebivalca mesta. Torej je državljan prebivalec mesta. Obe besedi še vedno pomenita oboje. In tako je bilo že v stari polis, katere prebivalec, *polites*, je bil tisti, ki se je ukvarjal s politiko ali – če uporabimo Aristotelove besede – ki je edini lahko veljal za človeka, saj je samega sebe opredelil s svobodo. Podeželan, rečeno moderno, *contadino*, pa ni sodil in ne sodi k tistim skupinam, ki utelešajo in so utelešale državo in s katerimi je bila in je narejena država. In če je podeželan obstranec, lahko v svoji odmaknjenosti mirno prakticira tuje običaje in govori nek drug, nerazumljiv jezik, lahko je *paysan*, *païen*, *pagano*, pogan ali pa živi kot *sauvage* in *selvaggio*, kot divji mož in barbar, v mračnem pragozdu. Nič ali komaj kaj bo štel, ko bo – še ena meščanska beseda – *civis* oblikoval civilno družbo. »Kdor je živel v gozdu in ni bil puščavnik, si je s tem zmanjšal družbeni ugled,« piše Heinrich Fichtenau.⁷⁰

Danes se zaostalega gozdnega in gorskega prebivalca morda še uporablja za namene folkloristike in turizma. Kaj več pa ne. Pri tem ta uporaba sploh ni najslabše, kar si lahko zamislimo. Odprt, nujno nezaključen projekt »razsvetljevanja« ovirajo »sovražniki odprte družbe« sira Popperja. Njihovo orožje je nenazadnje lažna romantika, iskanje domnevno »pravih«, to je podeželskih izvorov, v katerih se antiurbanizem združuje z »dobrimi starimi običaji« in v skrajni točki celo z novim poganstvom. Išče se »plemenitega divjaka«, ki je bil enkrat moralen, drugič – rajniki, ki ga imamo v slabem spominu – rasno boljši od civiliziranega, dekadentnega meščana, ki pa se v zadnjem času brez vsakršnih seksualnih prisil prehranjuje z neoplemenitenim žitom in zelišči ter se po neuhojenih, naravnih stezah poln moči sprehaja v zdravem okolju. Nič čudnega, da predstavniki takšnih nazorov tudi manjšine stilizirajo kot potomce »prastarih« primitivnih in junaških ljudstev, ki jih je treba znova oživiti, da bi njihovo domnevno izvirno zgodovino postavili nasproti zgodovini zmagovalcev in tistih, ki imajo moč. Manjšinam se s tem dela medvedjo uslugo, saj so takšni nazori v nasprotju z zgodovinsko resnico in poleg tega ustvarjajo napačno zavest, ki lahko vodi in celo mora voditi k napačnemu ravnanju.

Za prebivalce visokih planot jugovzhodno od Trenta, ki govorijo staro bavarščino, so italijanski humanisti 14. stoletja iskali pojasnilo o izvoru in ime ter oboje tudi našli, ko so jih označili za potomce Kimbrov. Nekaj podobnega se je zgodilo alemanskim Walserjem južno od masiva Monte Rosa, ki so jih imeli za Tevtone. A za razliko od slednjih so prebivalci višavja na območju Sette Comuni/Sieben Gemeinden in Tredeci Comuni/Dreizehn Gemeinden tuje literarno-učeno poimenovanje Cimbri najpozneje v 18. stoletju sprejeli tudi kot samopoimenovanje. To vemo, ker so se člani cimbrske delegacije nekemu danskemu kralju, ki je potoval skozi dolino Adiže, poklonili kot potomci nekdanjih kimbrskih vladarjev.⁷¹

Ali pa nek drug primer: južno od Brennerja leži kraj Colle Isarco/Gossensaß. Sem so se – takšno je bilo prepričanje – umaknili in dali kraju svoje ime Goti, ki jih je premagal Narses. Preostanek ljudstva Teoderika Velikega naj bi torej – tako kot njegovi germanski sorodniki Kimbri več kot pol tisočletja prej – našel pribežališče in rešitev v gorah vzdolž doline Adiže

⁷⁰ Fichtenau, *Wald und Waldnutzung* 117.

⁷¹ Riedmann, *Mito* 243 sqq., zlasti 245 sq.

in Isarca/Eisacka. Tudi v tem primeru lahko na podlagi virov ovržemo romantično domnevo.⁷² Enako velja za znanstveni mit, da so prebivalci doline Sarentino/Sarntal potomci Gotov, ki so se po izgubljeni bitki na Vezuvu umaknili v tirolske gore. Josef Rampold v svoji knjigi o Boznu prizna: »teoriji o Gotih se nismo radi odpovedali«; zlasti ker se je v ta namen celo opravljalo meritve lobanj in se za obrambo uporabljalo zgodovinsko-lingvistično orožje. Toda že Anselm Sparber je spoznal neutemeljenost vseh teh časovno pogojenih uvrstitev.⁷³ Kdor natančno preuči vire, mu lahko zgolj pritrdi. Po več kot dveh generacijah so Teoderikovi Goti postali Italijani. Zakaj naj bi se – premagani ali nepremagani, pod kraljevsko ali cesarsko oblastjo – odpovedali svoji domovini, zlasti glede na to, da jim je cesarski vojskovodja Narses po njihovi kapitulaciji zagotovil mirno posedovanje njihove zemlje?⁷⁴ Zakaj naj bi se umaknili v gorovje, ki so ga Italijani vedno znova označevali za deželo Barbarov, neprimerno za bivanje?⁷⁵ Gossensaß zato tudi ni »sedež Gotov« /v nemščini *Gotensitz*, op. prev./, ampak sedež Bavarca z imenom Gozzo.⁷⁶

Z naštevanjem konstruktov »mešane Evrope«, ki so tako v preteklosti kot sedanjosti oblikovali njeno identiteto, naj tukaj zaključimo. Seveda je mogoče potegniti spoznanja o *condition humaine*, če se ukvarjamo z zgodovino in se spominjamo zato, da bi ohranili, kar je dragoceno, ne pa da bi pri tem postulirali genetske povezave tam, kjer niso obstajale, in še manj, da bi iz tega izpeljevali kakšne zahteve za sedanjost. In to – kljub vsej skepsi do našega poklica – ni malo. Brez dvoma: sedanjost »mešane Evrope« je ne nazadnje povezana tudi z usodo manjšin. V preteklosti so v različnih obdobjih neredko nastale zato, ker so nosilci oblasti ljudem v raznih stiskah ponudili možnost, da izboljšajo kvaliteto svojega življenja, ali pa ker se je v neugodni situaciji pojavila potreba po specialistih različnih vrst. Slovanizacija Istre in delov Furlanije je potekala na ta način⁷⁷ in na enak način so tudi Hrvatje prišli na Gradiščansko, Walserji v dolino Aoste, v Vorarlberg in na Tirolsko, Mòcheni so tako našli novo domovino v dolini Valle dei Mòcheni/Fersental, Cimbri pa v višavju Asiaga. Kakorkoli že: vsaka manjšina spominja na določene začetke »stare Evrope«. Noben zgodovinar seveda ne bo sprejel, še manj pa podprl včasih res zmedenih zgodovinskih mitov manjšin. Na primer tega, da je bil Aleksander Veliki Aromun ali Vlah, ker njegovi generali niso razumeli pogovora, ki ga je imel z materjo. Toda spomin na manjšine je danes treba zastopati in z njim nekaj doseči. Zato naj s polnim soglasjem ob koncu citiram zaključne besede pred kratkim napisane spomenice makedonsko-aromunskih predstavnikov: »Dovolite nam, da podpiramo svojo kulturo; s tem bi Evropa postala zgolj bogatejša in lepša, nikakor pa ne revnejša.«⁷⁸

Prevod iz nemščine Anja Naglič

⁷² Schmidt, Ostgermanen 356 in 641.

⁷³ Rampold, Bozen 275 sq.

⁷⁴ Wolfram, Goten 360.

⁷⁵ Riedmann, Mittelalter 311.

⁷⁶ Kühebacher, Ortsnamen 1, 133.

⁷⁷ Krahwinkler, Friaul 243.

⁷⁸ Gauß, Europäer 230.

Viri in literatura

Adam von Bremen, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae* (izd. Bernhard Schmeidler, MGH SS rerum Germanicarum, Hannover/Leipzig ³1917, ponatis 1993), ali (izdal in prevedel Werner Trillmich, *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches. Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters* 11, Darmstadt ⁶1990, 137 sqq.).

Jean-Loup Amselle, *Logiche meticce. Antropologia dell'identità in Africa e altrove* (Torino 1999).

Hans Hubert Anton, *Origo gentis*. RGA 22 (Berlin ²2003) 189 sqq.

BM² = Johann Friedrich Böhmer, *Regesta Imperii* 1 (751–918) (predelal Engelbert Mühlbacher, dokončal Johann Lechner, Innsbruck ²1908. S predgovorom, konkordančnimi tabelami in dopolnili Carlricharda Brühla in Hansa H. Kaminskyja, Hildesheim 1966).

Carlrichard Brühl, *Deutschland – Frankreich. Die Geburt zweier Völker* (Köln 1990).

Johannes Butzbach, imenovan Piemontanus, *Wanderbüchlein* (Berlin ²1988).

Caesar, *De bello Gallico libri VII* (ur. Otto Seel, C. Iulii Caesaris commentarii 1, Leipzig ³1977).

Capitulare Saxonicum (ur. Alfred Boretius/Vitkor Krause, MGH Capitularia regum Francorum n. 27, 1, Hannover 1883, ponatis Stuttgart 1984, 71 sq.).

Cassiodor, *Variae epistolae* (ur. Theodor Mommsen, MGH AA 12, Berlin 1894, ponatis München 1981).

Continuatio Isidoriana Hispana (ur. Theodor Mommsen, MGH Auctores antiquissimi 11, Berlin 1894, ponatis München 1894, 334 sqq.).

Conversio Bagoariorum et Carantanorum (izd. in prevedel Fritz Lošek, MGH Studien und Texte 15, Hannover 1997). Glej tudi Wolfram, *Conversio*.

Cosmas von Prag, *Chronica Boemorum* (izd. Berthold Bretholz, MGH Scriptores rerum Germanicarum, NS 2, Berlin 1923, ponatis München 1980).

Wolfraud de Concini, *Gli Altri delle Alpi. Minoranze linguistiche dell'arco alpino italiano* (Comune di Pergine Valsugana 1997), nemška izdaja: *Nachbarn in den Alpen. Sprachliche Minderheiten im italienischen Alpenbogen* (Chur 1998).

Dudo von St. Quentin, *De moribus et actis primorum Normanniae ducum* (izd. Jules Lair, *Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie* III 3, Pariz-Caen 1865).

Eugen Ewig, *Volkstum und Volksbewußtsein im Frankenreich des 7. Jahrhunderts. Spätantikes und fränkisches Gallien* 3, 1, 231 sqq., ali SSCI 5 (Spoleto 1958) 587 sqq.

—, *Spätantikes und fränkisches Gallien* (Beihefte der Francia 3, 1–2, München 1976/79).

Heinrich Fichtenau, *Wald und Waldnutzung. Beiträge zur Mediävistik* 3 (Stuttgart 1986) 108 sqq.

Johannes Fried, *Otto III. und Boleslaw Chrobry* (Frankfurter Historische Abhandlungen 30, Stuttgart 1989).

Karl-Markus Gauß, *Die sterbenden Europäer* (Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2002).

Pierantonio Gios, *Parroci e popolazioni nella prima guerra mondiale. Un difficile fronte interno* (glej Riedmann, Mito) 525 sqq.

František Graus, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter* (Nationes 3, Sigmaringen 1980).

Dennis Howard Green, *Language and History in The Early Germanic World* (Cambridge 1998).

Max S. Hering Torres, *La »limpieza de sangre« y su pugna con el pasado. Torre de los Lujanes* 50 (Madrid 2003) 105 sqq.

Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princes* (Past and Present Publications, Cambridge UPress 2002).

Karolus Magnus et Leo papa (izd. Ernst Dümmler, MGH Poetae Latini aevi Carolini 1, Berlin 1881, ponatis München 1997, 366 sqq.).

Harald Krahwinkler, *Friaul im Mittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 30, Dunaj 1992).

Gyula Kristó, *Selbstbewußtsein und Fremdenfeindlichkeit im Ungarn der Árpádzeit. Studien zum Nationalbewußtsein: Mittelalter und Gegenwart* (ur. János M. Bak, East Central Europe-L'Europe du Centre-Est 20/23, 2, Budimpešta 1998) 91 sqq.

- Egon Kühebacher, Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte (Veröffentlichung des Südtiroler Landesarchivs 1–3, Bozen 1991/95/2000).
- Christian Lübke, Fremde im östlichen Europa. Von Gesellschaften ohne Staat zu verstaatlichten Gesellschaften (9.–11. Jahrhundert) (Köln 2001).
- Erich Meuthen, Karl der Große – Barbarossa – Aachen. Zur Interpretation des Karlsprivileg für Aachen. Karl der Große 4 (Düsseldorf ²1967).
- Mitte Europas um 1000 (ur. Alfred Wiczorek/Hans Martin Hinz 1, Stuttgart 2000).
- Paderborner Epos, glej Karolus Magnus et Leo papa
- Paulus Diaconus, Historia Langobardorum (izd. Ludwig Bethmann/Georg Waitz, MGH Scriptores rerum Langobardicarum, Hannover 1878, ponatis 1988, 12 sqq.).
- Walter Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa. 567–822 (München ²2002).
- , Edika. RGA 6 (Berlin ²1986) 446 sq.
- , Origo gentis. RGA 22 (Berlin ²2003) 183 sqq.
- Procopius, Werke (izd. Otto Veh, 5 zv., München 1966–1977) ali (izd. H. B. Dewing, Procopius, History of the Wars. The Loeb Classical Library. Cambridge/Mass./London 1962).
- , De bellis libri VIII, dela 2–4, 1966/70/71.
- , De bello Vandalico I–II (III–IV).
- , De bello Gothico I–IV (V–VIII).
- Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas (izd. Joachim Herrmann, Schriften und Quellen der Alten Welt 37, 1–4, Berlin 1988/90/91/92).
- Josef Rampold, Bozen (Südtiroler Landeskunde in Einzelbänden 7, Bozen ²1975).
- Josef Riedmann, Das Mittelalter. Geschichte des Landes Tirol 1 (Bozen/Innsbruck ²1984) 265 sqq.
- , Mito e realtà »cimbre«. Storia dell'Altipiano dei Sette Comuni 1 (ur. Aldo Stella, Vicenza 1994) 243 sqq.
- Saxo Grammaticus, Gesta Danorum (ur. J. Olrik/H. Raeder 1, Kopenhagen ²1931).
- Anton Scharer, Knut der Große. RGA 17 (Berlin ²2001) 66 sqq.
- Ludwig Schmidt, Die Ostgermanen (München ²1941, ponatis 1969).
- , Die Westgermanen, 2 zv. (München 1938/40, ponatis v enem zvezku 1970).
- Hagith Sivan, The appropriation of Roman law in barbarian hands: »Roman-barbarian« marriage in Visigothic Gaul and Spain. Strategies of Distinction (ur. Walter Pohl/Helmut Reimitz. The Transformation of the Roman World 2, Leiden 1998) 189 sqq.
- Tacitus, Agricola (izd. H. Heubner, Göttingen 1984).
- , Annalium libri XVI (ur. Henry Furneaux, Oxford 1965).
- , Germania (izd. Michael Winterbottom, Oxford 1975).
- , Historiarum libri qui supersunt (izd. C. D. Fisher, Oxford 1911).
- Das älteste Traditionsbuch des Klosters Mondsee (izd. Erich Reiter, Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 16, Linz 1989).
- Thietmar von Merseburg, Chronicon (izd. Robert Holtzmann, MGH SS rerum Germanicarum, NS 9, Berlin 1935, ponatis München 1996) ali (izdal in prevedel Werner Trillmich, Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters 9, Darmstadt ⁶1957).
- Charles Verlinden, L'origine de Sclavus=esclave. Archivum Latinitatis Medii Aevi 17 (1937) 97 sqq.
- Wilhelm Wattenbach/Wilhelm Levison/Heinz Löwe, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger 1–6 (Weimar 1952–1990).
- G. W. Weber, Euhemerismus. RGA 8 (Berlin ²1994) 1 sqq.
- Johann Weißensteiner, Tegernsee, die Bayern und Österreich. Studien zu den Tegernseer Geschichtsquellen und zur bayerischen Stammesgeschichte (Archiv für Österreichische Geschichte 133, Dunaj 1983).
- Reinhard Wenskus, Bevölkerung. RGA 2 (Berlin ²1976) 359 sqq.
- , Stammesbildung und Verfassung (Köln ²1977).
- Widukind, Res gestae Saxonicae (izd. Paul Hirsch, MGH SS rerum Germanicarum, Hannover ⁵1935, ponatis 1989) ali (izdala in prevedla Albert Bauer/Reinhold Rau, Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 8, Darmstadt ⁴1992).
- Wolfram von Eschenbach, Parzival (izd. Karl Lachmann, Berlin ⁶1926).

- Herwig Wolfram, Die dauerhafte Ansiedlung der Goten auf römischem Boden. Eine endlose Geschichte. *MIÖG* 112 (Dunaj 2004) 10 sqq.
- , Die Germanen (München ⁷2002).
 - , *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Böhlau Quellenbücher, Dunaj 1979).
 - , Die Goten (München ⁴2001).
 - , Die Goten und ihre Geschichte (München 2001).
 - , Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. 378–907 (Dunaj ²2003).
 - , Heerkönigtum. *RGA* 14 (Berlin ²1999) 115 sqq.
 - , *Intitulatio I.* (*MIÖG* dopolnil. zv. 21, Dunaj 1967).
 - , Konrad II. Kaiser dreier Reiche (München 2000).
 - , Markomannen und Quaden nach dem »Großen Krieg«. Spurensuche nach einer Verfassung. Festschrift Gerhard Dobesch (Dunaj, v tisku)
 - , Meinungsbildung und Propaganda im österreichischen Mittelalter. Schriften des Instituts für Österreichkunde 34 (Dunaj 1979) 13 sqq.
 - , *Origo gentis.* *RGA* 22 (Berlin ²2003) 174 sqq.
 - , *Origo et religio.* Ethnic traditions and literature in early medieval texts. *Early Medieval Europe* 3 (1994) 19 sqq.
 - , Das Reich und die Germanen. Zwischen Antike und Mittelalter (Berlin ²1994).
 - , Reichsbildungen, Kirchengründungen und das Entstehen neuer Völker. *Mitte Europas* 342 sqq.
 - , Salzburg, Bayern, Österreich. Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die Quellen ihrer Zeit (*MIÖG* Erg. Bd. 31, Dunaj 1995).

Okrajšave: MGH=Monumenta Germaniae Historica. *MIÖG*=Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. NF= Neue Folge. NS=Nova Series *RGA*=Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. SS=Scriptores. SSCI=Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medio evo.

Zusammenfassung

Der Beitrag wird als ein besonderes Kapitel in deutscher Sprache auch im Buch desselben Autors »Gotische Studien. Volk und Herrschaft im frühen Mittelalter« erscheinen (C. H. Beck Verlag, München 2005).